

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Α. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
ΓΕΝΙΚΗ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ άρθρ. 4 παρ 1 Συντ.
ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ
ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ άρθρ. 4 παρ.2 Συντ.
ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΘΕΣΕΙΣ άρθρ. 4 παρ. 4 Συντ..
ΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ άρθρ. 4 παρ. 6 Συντ.
ΤΙΤΛΟΙ ΕΥΓΕΝΕΙΑΣ ή ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ άρθρ. 4 παρ. 7 Συντ.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΟΡΣΑΛΙΑ Κ. ΣΟΥΡΟΠΑΝΗ

ΑΘΗΝΑ 2004

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΠ	Άρειος Πάγος
άρθρ.	άρθρο
βλ.	βλέπε
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕφΑθ	Διοικητικό Εφετείο Αθηνών
ΕΚΔ	Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων Ανθρώπου
επ.	επόμενα
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
ΟΛΑΠ	Ολομέλεια Αρείου Πάγου
π.χ.	παραδείγματος χάριν
παρ.	παράγραφος
σελ.	σελίδα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
Συντ.	Σύνταγμα
υποσ.	υποσημείωση

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

A. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

B. ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

2. ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΟΥΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

3. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

4. ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΙΣΟΤΗΤΑ

5. ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ή ΑΝΑΛΟΓΙΚΗ ΙΣΟΤΗΤΑ

6. ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΜΕΡΟΛΗΨΙΑΣ

7. ΔΕΣΜΕΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

α. ΔΕΣΜΕΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

β. ΔΕΣΜΕΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

γ. ΕΠΕΚΤΑΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΕΥΝΟΪΚΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ

8. ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ

9. ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ

10. ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΙΣΟΤΗΤΑ

11. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Γ. ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

1. ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

α. ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ

β. ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

2. ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

α. ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

β. ΪΣΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

3. ΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΣΤΡΑΤΕΥΣΗ

α. ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΗΣ

4. ΤΙΤΛΟΙ ΕΥΓΕΝΕΙΑΣ ή ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ

A. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

αρχή της ισότητας - ταυτόχρονη συνταγματική καθιέρωση αντικειμενικής αρχής και θεμελιώδους δικαιώματος - περιεχόμενο - η διαφορετικότητα των ανθρώπων σε συνδυασμό με την προστασία της ανθρώπινης αξίας αποτελεί την πραγματική έννοια της ισότητας - πραγματική και νομική ισότητα – ουσιαστική ή αναλογική ισότητα – όμοια μεταχείριση όλων των όμοιων περιπτώσεων και ανόμοια των ανόμοιων - αρχή της αμεροληψίας – δέσμευση της διοίκησης και της δικαστικής εξουσίας από την αρχή της ισότητας - δυνατότητα επεκτατικής εφαρμογής της ευνοϊκής ρύθμισης σε όσους αδικαιολόγητα παραλείφθηκαν - αξίωση αποζημίωσης κατά του Δημοσίου από τη θέσπιση αντισυνταγματικού κανόνα δικαίου – φορείς και αποδέκτες – αμυντική ισότητα - επέκταση της ισχύος της έναντι των ιδιωτών - ασφυκτικός δικαστικός έλεγχος των ιδιωτικών σχέσεων - αντίθετη άποψη - το αμυντικό δικαίωμα της ισότητας στρέφεται και κατά της ιδιωτικής εξουσίας, δηλ. «τριτενεργεί» - η εφαρμογή του αμυντικού περιεχομένου της αρχής της ισότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις δεν θίγει καθόλου την ελευθερία των συμβάσεων – περιορισμοί ή παρεκκλίσεις από την αρχή της ισότητας για λόγους δημοσίου συμφέροντος ή κοινωνικής δικαιοσύνης - ειδικές πλευρές της αρχής της ισότητας - αρχή της ισότητας των δύο φύλων – φορείς και αποδέκτες - ισότητα των δύο φύλων καθιερώνεται και στο πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο - άρθρο 141 ΣυνθΕΕ – πρόσβαση στις δημόσιες λειτουργίες - αρχή της ίσης προσβάσεως των Ελλήνων στις δημόσιες λειτουργίες - ισότητα στη στρατολογική υποχρέωση - περισσότερο αριθμητική – τυπική έννοια από τη γενική αρχή της ισότητας που αντίθετα καθιερώνει την ισότητα στην ουσιαστική – αναλογική μορφή της – παρεκκλίσεις – απαγόρευση απονομής ή αναγνώρισης τίτλων ευγενείας ή διακρίσεων.

the principle of equality – establishment of constitutional principle and fundamental right at the same time – the diversity of human nature in combination to the protection of human value constitutes the real meaning of equality – real equality and legal equality – substantial equality – similar cases require similar treatment – the principle of impartiality - the administration and the juridical function have to act according to the principle of equality –

favorable regulation – possibility of extension to those who have been unjustifiably excluded – compensation due to a regulation which is opposed to the constitution – equality' s defensive aspect – extension to the private relationships – excessive juridical control of the private relationships – contra – the right to the equality turns also towards the private authority – limitations due to public interest and social justice – special aspects of the principle of equality – the equality between the two sexes - the equality between the two sexes is also regulated by the article nr 141 of the convention of the European union – access to the public functions – the principle of equal access of Greek citizens to the public functions – equality to the duty of military service – deviations – prohibition of granting or recognizing titles of nobility and distinction.

B. ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Η αρχή της ισότητας άρρηκτα συνυφασμένη με τις έννοιες της ελευθερίας και της δικαιοσύνης αποτελεί το θεμέλιο της δημοκρατίας¹. Διατυπωμένη ήδη από την αρχαιότητα², αντικείμενο αναζητήσεων των φιλοσόφων του Διαφωτισμού, η αρχή της ισότητας διακηρύχθηκε από τα πρώτα συνταγματικά κείμενα: τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων της αμερικανικής πολιτείας της Βιργινίας της 12^{ης} Ιουνίου 1776, την Αμερικανική Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας της 4^{ης} Ιουλίου 1776, τη γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της 26^{ης} Αυγούστου 1789³. Τις διακηρύξεις αυτές υιοθέτησαν όλα τα ευρωπαϊκά συντάγματα του 19^{ου} αιώνα⁴. Στην Ελλάδα όλα τα Συντάγματα, από το πρώτο επαναστατικό Σύνταγμα της Επιδαύρου (1822) μέχρι το ισχύον (1975/1986/2001), κατοχυρώνουν την αρχή της ισότητας⁵.

2. ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΟΥΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Το Σύνταγμα διακηρύσσει στο άρθρο 4 παρ. 1 ότι «οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου». Η διάταξη αυτή καθιερώνει την συνταγματική αρχή της ισότητας και αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ταυτόχρονης συνταγματικής καθιέρωσης αντικειμενικής αρχής και θεμελιώδους

¹ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Λ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΠΙΤΟΜΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, 2001, σελ. 616, Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄, 1991, σελ. 1034 επ.

² Υπάρχουν βέβαια διαφοροποιήσεις ως προς την έννοια της αρχής της ισότητας, όπως αυτή διατυπώθηκε στην αρχαία Ελλάδα, καθώς η αρχή της ισότητας αφορούσε μόνο τους ελεύθερους πολίτες και όχι τους δούλους· μόνο η στωική φιλοσοφία αναγνώριζε την ισότητα όλων των ανθρώπων. Βλ. αναλυτικά Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄, 1991, σελ. 1033.

³ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Λ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΠΙΤΟΜΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, 2001, σελ. 616

⁴ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄, 1991, σελ. 1033-1034.

⁵ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 114 και υποσ. 191 του ίδιου καθώς και Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄, 1991, σελ. 1034.

δικαιώματος⁶. Η αρχή της ισότητας, όπως κατοχυρώνεται συνταγματικά, αποτελεί θεμελιώδη συνταγματική αρχή⁷ και ως εκ τούτου διαχέεται στην συνολική έννομη τάξη και εμφανίζεται με ειδικότερες μορφές σε όλες τις περιοχές του δικαίου, όπως για παράδειγμα στο οικογενειακό δίκαιο εμφανίζεται ως αρχή της ισότητας των συζύγων και της ίσης μεταχείρισης των τέκνων⁸.

3. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Βασικό σημείο για την κατανόηση της ισότητας, όπως αυτή κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα, αποτελεί η ανεύρεση του αντικειμένου που προστατεύεται. Καταρχήν καθίσταται περιττό να επισημανθεί ότι όλοι οι άνθρωποι δεν είναι ίδιοι, όμοιοι μεταξύ τους. Όλοι όμως έχουν την ίδια «αξία» κατά την έννοια που αυτή κατοχυρώνεται και προστατεύεται στο άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος. Η διαφορετικότητα αυτή των ανθρώπων σε συνδυασμό με την προστασία της ανθρώπινης αξίας αποτελεί την πραγματική έννοια της ισότητας. Η βασική κατεύθυνση της συνταγματικής αρχής της ισότητας είναι ότι οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των ανθρώπων δεν συνιστούν λόγο διαφορετικής προνομιακής ή δυσμενούς νομικής μεταχείρισης. Όλοι οι άνθρωποι έχουν την ίδια αξία και απαγορεύεται κάθε διάκριση, που έρχεται σε αντίθεση με την ανθρώπινη αξία, την οποία το Σύνταγμα προστατεύει απολύτως⁹.

⁶ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 114 και υποσ. 192 του ίδιου, Θ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ, 1998, σελ. 9 επ.

⁷ Οι γενικές συνταγματικές αρχές, λόγω της ιδιαίτερα βαρύνουσας σημασίας του περιεχομένου τους, αποτελούν βασικά αξιώματα, τα οποία εφαρμόζονται στη συνολική έννομη τάξη. Η σημασία της ύπαρξής τους δεν έγκειται μόνο στη ρυθμιστική αξία που έχουν, δηλ. στη νομική ενέργεια που αναπτύσσουν, αλλά και στην ερμηνευτική τους αξία, καθώς το περιεχόμενό τους χρησιμεύει στην ερμηνεία και άλλων συνταγματικών διατάξεων, κατά μείζονα λόγο δε και διατάξεων της κοινής νομοθεσίας. Οι εν λόγω αρχές θεμελιώνονται στο Σύνταγμα. Η άποψη ότι έχουν διαμορφωθεί νομολογιακά δεν είναι απολύτως ορθή, καθώς ακόμη κι αν δεν διατυπώνονται ρητά σ' αυτό, μπορούν ωστόσο να συναχθούν από τις συνταγματικές διατάξεις ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.

⁸ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 114.

⁹ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 115 βλ. σχετικά και Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1045 επ.

4. ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΙΣΟΤΗΤΑ

Η ισότητα διακρίνεται σε πραγματική και νομική ισότητα¹⁰. Η ίση ρύθμιση δεν προϋποθέτει και δεν βασίζεται στην πραγματική ισότητα μεταξύ προσώπων, αλλά ούτε και η πραγματική ανισότητα μπορεί να δικαιολογήσει την άνιση ρύθμιση¹¹. Όπως προκύπτει και από το συνταγματικό κείμενο, τη μόνη ισότητα που μπορεί να κατοχυρώσει το δίκαιο είναι η νομική ισότητα, η ισότητα δηλαδή των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και όχι η ισότητα των ικανοτήτων ή επιτευγμάτων. Η αρχή της ισότητας δεν έχει σκοπό να επιφέρει την ουσιαστική εξίσωση των ανθρώπων, αλλά μόνο την ίση μεταχείρισή τους¹².

Η νομική ισότητα διακρίνεται σε τυπική (ισότητα των πολιτών ενώπιον του νόμου) και ουσιαστική (ισότητα του νόμου ενώπιον των πολιτών, ισότητα δικαίου). Η πρώτη έχει τυπικό περιεχόμενο και είναι βασικά ισότητα κατά την διοικητική και δικαστική εφαρμογή του δικαίου. Η δεύτερη αναφέρεται στην ουσία της νομοθετικής ρύθμισης «στο ισοπονητικό περιεχόμενο» του νόμου. Σύμφωνα με τη δεύτερη αυτή έννοια, οφείλει ο κοινός νομοθέτης να παράγει δίκαιο, του οποίου το περιεχόμενο δεν έρχεται σε αντίθεση προς την αρχή της ισότητας¹³.

Η διατύπωση βέβαια του άρθρου 4 παρ. 1 του Συντάγματος, «...ενώπιον του νόμου» θα μπορούσε να οδηγήσει στην εσφαλμένη αντίληψη ότι πρόκειται για ισότητα μόνο κατά την εφαρμογή του νόμου, δηλ. στην πραγματικότητα για ισότητα ενώπιον των διοικητικών και δικαστικών αρχών και όχι για ισότητα που δεσμεύει και το νομοθέτη. Αν και το ζήτημα αποτέλεσε αντικείμενο αμφισβήτησης με αποτέλεσμα να έχει επικρατήσει παλαιότερα στη νομολογία μας η πρώτη άποψη¹⁴, πλέον, κατά την κρατούσα θέση στη θεωρία, αλλά και την πάγια νομολογία των ανωτάτων δικαστηρίων μας εδώ και πολλές δεκαετίες δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση, ότι η αρχή της ισότητας δεσμεύει και τον ίδιο το νομοθέτη και ότι η μη συμμόρφωση του τελευταίου

¹⁰ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 115.

¹¹ Θ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ, 1998, σελ. 25 επ

¹² Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1046-1047.

¹³ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 115.

¹⁴ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Λ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΠΪΤΟΜΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, 2001, σελ. 617.

ελέγχεται δικαστικά. Πρόκειται συνεπώς, όπως ήδη αναφέρθηκε ανωτέρω όχι μόνο για ισότητα των πολιτών απέναντι στο νόμο, αλλά και για ισότητα του νόμου απέναντι στους πολίτες, ισότητα δικαίου^{15 16}.

5. ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ή ΑΝΑΛΟΓΙΚΗ ΙΣΟΤΗΤΑ

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η αρχή της ισότητας, όπως κατοχυρώνεται συνταγματικά, έχει κυρίως την έννοια της ίσης μεταχείρισης. Η αρχή δεν σημαίνει την ίδια μεταχείριση όλων των περιπτώσεων, αλλά την όμοια μεταχείριση όλων των όμοιων περιπτώσεων και την ανόμοια των ανόμοιων. Ισότητα υπάρχει μόνο στην ομοιότητα. Αντίθετα, η ίση μεταχείριση ανόμοιων περιπτώσεων αποτελεί ανισότητα¹⁷.

Κατά την έννοια αυτή η ισότητα που κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα δεν είναι τυπική ή αριθμητική, δεν συνεπάγεται δηλαδή την υποχρέωση του νομοθέτη να ρυθμίζει καθ' όμοιο τρόπο καταστάσεις ανόμοιες μεταξύ τους.

Τέτοιας μορφής (τυπική) ισότητα είναι η πολιτική ισότητα, η οποία αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας και βρίσκεται επομένως έρεισμα όχι στο άρθρο 4 παρ. 1, αλλά απευθείας στο άρθρο 1 του Συντάγματος. Έτσι στις διαδικασίες σχηματισμού της πολιτικής βούλησης της κρατικής εξουσίας δεν νοείται διαφοροποίηση των συμμετεχόντων, όπως π.χ. πολλαπλή ψήφος όσων διαθέτουν ανώτερη μόρφωση κ.λ.π.

Αντίθετα στις περιπτώσεις όπου εφαρμόζεται το άρθρο 4 παρ. 1 Συντ., η ισότητα εκλαμβάνεται με την ουσιαστική ή αναλογική έννοια, επιτάσσει δηλ. όπως αναπτύχθηκε την όμοια μεταχείριση των όμοιων περιπτώσεων και την ανόμοια των ανόμοιων^{18 19}.

¹⁵ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 117.

¹⁶ Η αρχή της ισότητας αφορά, δηλαδή, όχι μόνο την εφαρμογή, αλλά και την θέσπιση του νόμου, βλ. σχετικά Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1038 επ.

¹⁷ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 115 βλ. και Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1050 κατά τον οποίο απαγορεύεται η ίση μεταχείριση ουσιαστικώς ανόμοιων περιπτώσεων, γιατί κι αυτή αποτελεί στην πραγματικότητα αυθαίρετη μεταχείριση, αφού αγνοεί υφιστάμενα ή στηρίζεται σε ανυπόστατα ή άσχετα κριτήρια.

¹⁸ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 117-118

¹⁹ Ανάλογη είναι η αντιμετώπιση του ζητήματος και από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Σύμφωνα με πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, «η γενική αρχή της ίσης μεταχείρισης, ιδιαίτερη έκφραση της οποίας αποτελεί η απαγόρευση των διακρίσεων με βάση την ιθαγένεια, είναι μία από τις θεμελιώδεις αρχές του κοινοτικού δικαίου. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, ανάλογες καταστάσεις δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο, εκτός αν η διαφορετική αντιμετώπιση δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους» βλ. ενδεικτικά απόφαση της 8^{ης} Οκτωβρίου 1980,

Μάλιστα στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι το Σύνταγμα σε ορισμένες περιπτώσεις προς αποδυνάμωση της κοινωνικής ανισότητας εισάγει ορισμένα κριτήρια διαφοροποίησης και καθιερώνει ρητά την υποχρέωση του νομοθέτη για ευνοϊκότερες ρυθμίσεις υπέρ ορισμένων κατηγοριών προσώπων άξιων ιδιαίτερης προστασίας. Πρόκειται κυρίως για καταστάσεις, θεσμούς και κατηγορίες προσώπων που κατά το άρθρο 21 του Συντ. τελούν υπό την προστασία, μέριμνα ή ειδική φροντίδα του κράτους, όπως η οικογένεια (και μάλιστα η πολύτεκνη οικογένεια), η παιδική ηλικία, η νεότητα, τα γηρατειά, τα άτομα με ειδικές ανάγκες κ.ο.κ²⁰.

Η αναλογική ισότητα, ως γενική αρχή που δεσμεύει το νομοθέτη, επιτάσσει την ουσιαστικά δίκαιη νομοθετική ρύθμιση. Ο καθορισμός των όμοιων και ανόμοιων περιπτώσεων και της αντίστοιχης αυτών ρυθμίσεως εμφανίζεται όμως ιδιαίτερα δυσχερής, καθώς συνίσταται συνήθως σε εξειδίκευση αόριστων νομικών εννοιών, τα δε κριτήρια που χρησιμοποιούνται είναι ρευστά. Ο δικαστικός έλεγχος της τήρησης της αρχής της ισότητας, όπως προκύπτει και από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν μπορεί να είναι παρά έλεγχος της υπέρβασης των άκρων ορίων και όχι των καταρχήν επιλογών ή του ουσιαστικού περιεχομένου των νομικών κανόνων²¹. Τούτου συμβαίνει διότι, όπως έχει ορθά υποστηριχθεί, ο δικαστικός έλεγχος της ισότητας θα μπορούσε να εκτραπεί σε προσπάθεια δικαστικής επανόρθωσης της νομοθετικής αδικίας. Κατ' αυτό τον τρόπο θα ανατρέπονταν όμως οι συνταγματικές ισορροπίες μεταξύ των άμεσων κρατικών οργάνων και θα παραβιάζονταν οι αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της διάκρισης των εξουσιών (άρθρ. 1 και 26 Συντ)²².

Η κρίση για το αν είναι θεμιτή η διαφορετική ρύθμιση θα πρέπει να προσανατολιστεί όχι σε μια αφηρημένη και σε μεγάλο βαθμό προσχηματική έννοια «κοινωνικού» συμφέροντος, αλλά μάλλον στην επικρατούσα κοινωνική αντίληψη σχετικά με την ύπαρξη ή μη ουσιώδους ομοιότητας των ρυθμιζόμενων περιπτώσεων. Η εκτίμηση πάντως του νομοθέτη δεν χρειάζεται

υπόθεση C-810/79, *Uberschar*, καθώς και απόφαση της 19^{ης} Μαρτίου 2002, υπόθεση C-224/2000 *Επιτροπή κατά Ιταλικής Δημοκρατίας*.

²⁰ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, *ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ*, 2002, σελ. 118 καθώς και Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, *ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄*, 1991, σελ. 1049.

²¹ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, *ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄*, 1991, σελ. 1050.

²² ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, *ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ*, 2002, σελ. 119.

να γίνεται ομόθυμα αποδεκτή κοινωνικά. Αρκεί να πρόκειται για εκτίμηση σοβαρά υποστηρίξιμη, προκειμένου να θεωρηθεί ότι συνάδει προς τις επιταγές οι οποίες εκπορεύονται από το άρθρο 4 παρ. 1 Συντ., αφού άλλωστε ο δικαστικός έλεγχος εδώ είναι οριακός μόνο²³.

6. ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΜΕΡΟΛΗΨΙΑΣ

Από την αρχή της ισότητας πηγάζει η αρχή της αμεροληψίας. Η αρχή αυτή επιβάλλει την λήψη των απαραίτητων μέτρων, που εξασφαλίζουν την ίση μεταχείριση, την αντικειμενικότητα και το αδιάβλητο των ενεργειών των κρατικών οργάνων. Η αρχή της αμεροληψίας επιβάλλει την καθιέρωση ασυμβίβαστου, ανάμεσα στην άσκηση ορισμένων δραστηριοτήτων και σε συγκεκριμένα αξιώματα, όπως είναι το βουλευτικό αξίωμα, του προέδρου της δημοκρατίας, το υπουργικό αξίωμα, κλπ. Εκτός από τα ασυμβίβαστα, το κοινό δίκαιο καθιερώνει και διάφορα κωλύματα²⁴.

7. ΔΕΣΜΕΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

α. ΔΕΣΜΕΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η συνταγματική αρχή της ισότητας εκτός από το νομοθέτη δεσμεύει τόσο τη διοίκηση, όσο και τα δικαστήρια. Ως προς τη διοίκηση η αρχή της ισότητας θέτει όρια στην άσκηση της διακριτικής ευχέρειας, δηλ. απαγόρευση διαφορετικής μεταχείρισης όμοιων περιπτώσεων. Συνεπώς όταν η διοίκηση ασκεί δέσμια αρμοδιότητα, δεν γεννάται ζήτημα εφαρμογής της αρχής της ισότητας. Περαιτέρω δε όσον αφορά τη δέσμευση της διοίκησης από την αρχή της ισότητας, πρέπει να σημειωθεί, ότι η αρχή αυτή έχει εφαρμογή μόνο στο πλαίσιο της νομιμότητας, δηλ. η παραβίαση της συνταγματικής αρχής της ισότητας νοείται μόνο ενόψει νόμιμων και όχι παράνομων ενεργειών της διοίκησης. Με άλλα λόγια ο διοικούμενος δεν μπορεί να επικαλεστεί τυχόν παράνομη ευνοϊκή μεταχείριση άλλου διοικούμενου από τη διοίκηση, ώστε να αξιώσει για τον εαυτό του την

²³ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 122.

²⁴ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 115.

ίδια μη νόμιμη ευμενή μεταχείριση. Τέλος η διοίκηση δεσμεύεται από την αρχή της ισότητας στο σύνολο της δράσης της, δηλ. τόσο κατά την άσκηση της κανονιστικής της αρμοδιότητας, όσο και κατά την έκδοση ατομικών διοικητικών πράξεων, αλλά και κατά τη διενέργεια υλικών ενεργειών²⁵.

β. ΔΕΣΜΕΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Περαιτέρω η αρχή της ισότητας δεσμεύει τον δικαστή κατά την απονομή της δικαιοσύνης. Τα δικαστήρια έχουν την εξουσία να αρνούνται την εφαρμογή νόμου, εφόσον κρίνουν ότι έρχεται σε αντίθεση με το περιεχόμενο της αρχής της ισότητας. Όταν τα δικαστήρια διαπιστώσουν ότι διάταξη νόμου θεσπίζει αδικαιολόγητη εξαίρεση από τον κανόνα, και άρα αντισυνταγματική, οφείλουν να μην την εφαρμόζουν ως ανίσχυρη και προς αποκατάσταση της ισότητας να εφαρμόσουν τον κανόνα χωρίς την αντισυνταγματική του διάταξη και επί της κατηγορίας των προσώπων, η οποία είχε εξαιρεθεί από αυτόν²⁶.

γ. ΕΠΕΚΤΑΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΕΥΝΟΪΚΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ

Πρόκειται εν προκειμένω για τη δυνατότητα επεκτατικής εφαρμογής της ευνοϊκής ρύθμισης σε όσους αδικαιολόγητα παραλείφθηκαν, η οποία ανακύπτει ως λύση μετά τον παραμερισμό της καταρχήν αντισυνταγματικής διατάξεως. Ως προς το ζήτημα αυτό ο Άρειος Πάγος δέχεται ότι προς αποκατάσταση της ισότητας πρέπει να υπάρξει μια τέτοια επεκτατική εφαρμογή²⁷. Η ανισότητα θα παρέμενε και η ζητούμενη δικαστική προστασία θα ήταν χωρίς περιεχόμενο, αν το δικαστήριο περιοριζόταν σε μόνη τη διαπίστωση της αντισυνταγματικότητας, χωρίς να μπορεί να προχωρήσει σε επεκτατική εφαρμογή της αντισυνταγματικής διάταξης. Η νομολογία αυτή

²⁵ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 117-118 καθώς και Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991 σελ. 1044-1045, ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 126.

²⁶ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 116, βλ. και αντίθετη άποψη Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1040 επ. κατά την οποία «Ο έλεγχος της συνταγματικότητας που πληροφορεί το δικαστή, αν πρέπει να εφαρμόσει ή όχι την επίμαχη νομοθετική διάταξη στις περιπτώσεις που προβλέπει αυτή, δεν μπορεί μέσω της αρχής της ισότητας, να μετατραπεί σε μέθοδο διευρύνσεως του πεδίου ισχύος του νόμου σε περιοχές άσχετες με την βούληση του νομοθέτη ή και ρητώς επιφυλαγμένες από το Σύνταγμα στη νομοθετική εξουσία».

²⁷ ΑΠ 41/90, ΟΛΑΠ 12/1992 ΕΛΔ 33.762, ΟΛΑΠ 34/1998 ΕΛΔ 1998.1265, ΑΠ 1780/1998 ΕΕΝ 2000.313

ακολουθείται όχι μόνο από τα πολιτικά δικαστήρια²⁸, αλλά και από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια²⁹. Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας παρουσιάζει διακυμάνσεις ως προς το εν λόγω ζήτημα. Ενώ το Συμβούλιο της Επικρατείας φαίνεται καταρχήν ότι δεν αποδέχεται την επεκτατική εφαρμογή των ευνοϊκών ρυθμίσεων με την αιτιολογία ότι αυτό θα αποτελούσε ανεπίτρεπτη παρέμβαση του δικαστή στα έργα του νομοθέτη³⁰, με άλλες αποφάσεις του όμως – κυρίως πιο πρόσφατες- δέχεται τη δυνατότητα επεκτατικής εφαρμογής των ευνοϊκών ρυθμίσεων και στις κατηγορίες των προσώπων που έχουν αποκλεισθεί από αυτές³¹.

Όπως ήδη αναφέρθηκε η δυνατότητα επεκτατικής εφαρμογής των ευνοϊκών ρυθμίσεων και σε κατηγορίες προσώπων που παραλείφθηκαν έχει δεχθεί επικρίσεις και από μέρος της θεωρίας³² καθώς το κυριότερο θεωρητικό ζήτημα που αναφύεται εν προκειμένω είναι το πρόβλημα της επεμβάσεως του δικαστού στο έργο του νομοθέτη και άρα της προσβολής ή μη της αρχής της διακρίσεως των λειτουργιών³³. Ασφαλώς το ζήτημα της επεκτατικής εφαρμογής είναι ιδιαίτερα δυσχερές. Κρίσιμο στοιχείο αποτελεί η νομοτεχνική κατάσταση και η συστηματική θέση της κρίσιμης διάταξης νόμου. Εάν από αυτή αναδεικνύεται η ύπαρξη ενός γενικού ευνοϊκού κανόνα για τις περισσότερες κατηγορίες ενδιαφερομένων και μιας ειδικής δυσμενούς εξαίρεσης, σε βάρος μίας ή περισσοτέρων, αλλά πάντως περιορισμένων, κατηγοριών, τότε βέβαια αντίθετος στην αρχή της ισότητας δεν είναι ο ευνοϊκός θετικός κανόνας, αλλά η δυσμενής εξαιρετική παράλειψη. Συνεπώς η τελευταία οφείλει να μείνει ανεφάρμοστη. Εάν αντίθετα η ευνοϊκή ρύθμιση είναι ειδική και εξαιρετική, τότε ακριβώς αυτή η εξαίρεση είναι που παραβιάζει την ισότητα και όχι καθεαυτή η παράλειψη των υπολοίπων, άρα η εξίσωση θα πρέπει να επέλθει προς τα κάτω. Αυτό όμως πρακτικά είναι δύσκολο να γίνει, διότι κατά κανόνα στα δικαστήρια προσφεύγουν, ζητώντας έννομη προστασία, όχι το δημόσιο ή τα νομικά πρόσωπα, τα οποία βαρύνονται π.χ.

²⁸ ενδεικτικά ΕφΑθ 117/2004.

²⁹ ενδεικτικά ΔΕφΑθ 3717/92.

³⁰ ΣτΕ 200/1991, ΣτΕ 3552/1992, ΣτΕ 6252/1996.

³¹ ΣτΕ 2435/1997, ΣτΕ 3587/1997, ΣτΕ 4134/1999.

³² Βλ. ανωτέρω υποσ. 23.

³³ Θ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ, 1998, σελ. 205 επ.

με την υποχρέωση καταβολής ενός ειδικού επιδόματος, αλλά άλλες κατηγορίες εργαζομένων, διεκδικώντας το για τους εαυτούς τους³⁴.

8. ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ

Σε κάθε περίπτωση συντρεχουσών και των λοιπών προϋποθέσεων του αρθρ. 105 ΕισΝΑΚ γεννιέται αξίωση αποζημίωσης κατά του Δημοσίου από τη θέσπιση αντισυνταγματικού κανόνα δικαίου τόσο του νομοθετικού οργάνου³⁵, όσο και των διοικητικών, όταν αυτά δρουν κανονιστικά. Τέτοια αντισυνταγματική συμπεριφορά αποτελεί και η θέσπιση με τυπικό νόμο ευνοϊκής ρύθμισης υπέρ κατηγορίας προσώπων, αποκλεισμένης απ' αυτήν κατά παράβαση του αρθρ. 4 Συντ. άλλης κατηγορίας³⁶.

9. ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ

Όπως προκύπτει από τη διατύπωση του άρθρου 4 παρ. 1 φορείς των δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτό είναι μόνο οι Έλληνες πολίτες και όχι οι αλλοδαποί. Συνεπώς έναντι των τελευταίων επιτρέπονται διακρίσεις στη μεταχείρισή τους από το νομοθέτη, εφόσον ασφαλώς αυτές δεν προσκρούουν στις απαγορεύσεις των άρθρων 14 ΕΣΔΑ και 26 ΔΣΑΠΔ ή στο κοινοτικό δίκαιο (ιδίως δε στην απαγόρευση διακρίσεων λόγω ιθαγένειας, άρθρο 12 παρ. 1 ΣυνθΕΕ)³⁷. Ασφαλώς ο κοινός νομοθέτης δεν εμποδίζεται να επεκτείνει εν προκειμένω την αρχή της ισότητας και στους αλλοδαπούς, καθώς το Σύνταγμα κατοχυρώνει κατά κανόνα το *minimum* και όχι το *maximum* της προστασίας³⁸. Περαιτέρω από τη συνταγματική διάταξη

³⁴ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 124 επ. καθώς και για την επεκτατική εφαρμογή του νόμου, ως ιδιαίτερη προβληματική του δικαστικού ελέγχου, βλ. αναλυτικά Θ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ, 1998, σελ. 204 επ.

³⁵ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ Π. ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Ι, 2002, σελ. 228-229, όπου αναφέρεται ότι κατά τη νομολογία του ΑΠ και την πρόσφατη νομολογία του ΣτΕ, δημιουργείται ευθύνη του Δημοσίου όταν η ζημιόγonos νομοθετική πράξη ή παράλειψη έκδοσης νομοθετικής πράξης αντίκειται σε διατάξεις υπερνομοθετικής ισχύος (συνταγματικές ή π.χ. του ΕΚΔ ή της ΕΣΔΑ)

³⁶ Ενδεικτικά ΔΕΦΑΘ 2685/1994.

³⁷ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 126, βλ. και ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 120.

³⁸ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1056, καθώς και ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Λ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΠΙΤΟΜΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, 2001 σελ. 617-618.

προκύπτει ότι όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου, ανεξάρτητα από το πώς και από το πότε απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια³⁹. Ιστορικά το δικαίωμα που απορρέει από την αρχή της ισότητας αναφέρεται στα φυσικά πρόσωπα⁴⁰. Η αρχή της ισότητας συνταγματοποιήθηκε για την κατάργηση της κοινωνικής και πολιτικής ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων⁴¹. Ωστόσο γίνεται ορθά δεκτό, ότι η αρχή της ισότητας ισχύει και για τα ημεδαπά ιδιωτικά νομικά πρόσωπα, με δεδομένο ότι, όπως αναπτύχθηκε, η αρχή της ισότητας νοείται ως ίση μεταχείριση, περαιτέρω δε δεν θα ήταν συνεπές να εξαιρούνται από τη συνταγματική προστασία αυτοί που συνενωμένοι δρουν συλλογικά και να τίθενται σε δυσμενέστερη θέση από αυτούς που δρουν ατομικά⁴². Όσον αφορά το Δημόσιο και τα δημόσια νομικά πρόσωπα γίνεται κατά την κρατούσα άποψη δεκτό ότι λόγω της οργάνωσης, της ιδιάζουσας θέσης και των σκοπών που επιδιώκουν, μπορούν να υπαχθούν σε διαφορετικό νομοθετικό καθεστώς⁴³. Η επισήμανση αυτή, τουλάχιστον όσον αφορά τις ουσιαστικού δικαίου ρυθμίσεις, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μικρής πρακτικής σημασίας, καθώς οι φορείς άσκησης της δημόσιας εξουσίας είναι αποδέκτες των επιταγών του άρθρου 4 παρ. 1 και συνεπώς δεν τίθεται κατ' ουσίαν θέμα ισότητας των ιδιωτών προς αυτούς⁴⁴.

10. ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΙΣΟΤΗΤΑ

Το κράτος οφείλει να μην εισάγει ανισότητα. Το δικαίωμα αυτό είναι αμυντικό και στρέφεται κατά του κράτους (αμυντική ισότητα). Το δικαίωμα όμως αυτό στρέφεται και προς το κράτος ως προστατευτικό. Το κράτος δεν

³⁹ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1053.

⁴⁰ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1054.

⁴¹ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 120.

⁴² ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 126.

⁴³ Βλ. και αντίθετη άποψη ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 120, σύμφωνα με την οποία η αρχή της ίσης μεταχείρισης έχει εφαρμογή όχι μόνο στα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού, αλλά και δημοσίου δικαίου.

⁴⁴ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 126-127 με παραπομπή του σε συναφή νομολογία: κατά την ίδια άποψη η ευνοϊκότερη μεταχείριση του Δημοσίου (ή δημοσίων νομικών προσώπων) δεν συνάδει προς το άρθρ. 4 παρ. 1 Συντ. όταν αυτό στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν ασκεί κυριαρχική εξουσία, αλλά ενεργεί ως fiscus και δεν συντρέχουν αντικειμενικοί λόγοι προνομιακής μεταχείρισής του.

υποχρεούται μόνο σε παράλειψη αλλά και σε θετικές πράξεις για την προστασία του ατόμου από ανισότητες⁴⁵.

Αποδέκτης της συνταγματικής επιταγής της ισότητας είναι συνεπώς καταρχήν η κρατική εξουσία στο σύνολό της, δηλαδή ως νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική εξουσία. Η επέκταση της ισχύος της έναντι των ιδιωτών θα μπορούσε να οδηγήσει σε ασφυκτικό δικαστικό έλεγχο των ιδιωτικών σχέσεων, με κίνδυνο να καταλυθεί κάθε στοιχείο της έννοιας της ιδιωτικής ελευθερίας και της ελευθερίας των συμβάσεων⁴⁶.

Ωστόσο επί του προκειμένου ζητήματος έχει υποστηριχθεί⁴⁷ και αντίθετη άποψη. Ειδικότερα υποστηρίζεται ότι το αμυντικό δικαίωμα της ισότητας στρέφεται και κατά της ιδιωτικής εξουσίας, δηλ. «τριπενεργεί». Η εφαρμογή του αμυντικού περιεχομένου της αρχής της ισότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις δεν θίγει καθόλου την ελευθερία των συμβάσεων.

Η άποψη αυτή καταδεικνύεται σαφέστερα από το σχολικό παράδειγμα που ακολουθεί: Αντίκειται στην αρχή της ισότητας η ανάρτηση πινακίδων σε ξενοδοχεία ή εστιατόρια με τις οποίες απαγορεύεται η είσοδος πελατών ορισμένου χρώματος ή καταγωγής. Η ανάρτηση αυτή προκαλεί ανομοιογενή αντίθεση ανάμεσα στην αρχή της ισότητας και στο περιεχόμενο των συναλλακτικών σχέσεων. Η φυλή του συναλλασσομένου δεν είναι συστατικό στοιχείο της συναλλακτικής σχέσης.

Σε κάθε περίπτωση, λαμβανομένων υπόψη των συνθηκών και του περιεχομένου των συναλλακτικής σχέσης που διέπει τους ιδιώτες, διακρίσεις που εισάγονται κατά τρόπο που δεν βρίσκονται σε αιτιώδη συνάφεια με το σκοπό που επιδιώκεται με τη συναλλακτική σχέση αντίκεινται στην αρχή της ισότητας, η οποία τυγχάνει εφαρμογής εν προκειμένω σε όλη την έκταση του

⁴⁵ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 118.

⁴⁶ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 127, κατά την ίδια άποψη ωστόσο το ζήτημα διαφοροποιείται στις ειδικές μορφές ισότητας, οι οποίες είναι δυνατόν να ισχύουν και στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις. Παρεμφερής άποψη κάνει λόγο για αναίρεση της ιδιωτικής ελευθερίας και της ελευθερίας των συμβάσεων, σχετικά Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1057 βλ. όμως και κατωτέρω υποσ. 48.

⁴⁷ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 118 και σχετική υποσ. του ίδιου υπ' αριθμ. 203.

περιεχομένου της και στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις⁴⁸. Πολύ περισσότερο τούτο συμβαίνει, όταν οι διακρίσεις αυτές δεν προσβάλλουν μόνο αυτή καθαυτή την ισότητα, αλλά και την ανθρώπινη αξία, την προστασία της οποίας εγγυάται το Σύνταγμα⁴⁹ και η οποία, όπως αναπτύχθηκε ήδη από την αρχή, αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο της αρχής της ισότητας και απώτατο σημείο για την απαγόρευση των διακρίσεων.

11. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Το Σύνταγμα διακηρύσσει ότι «οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου», χωρίς να προβλέπει ή να επιτρέπει οποιαδήποτε εξαίρεση. Σε ειδικές όμως διατάξεις το Σύνταγμα προβλέπει περιορισμούς ή παρεκκλίσεις από την αρχή της ισότητας για λόγους δημοσίου συμφέροντος ή κοινωνικής δικαιοσύνης.

Κατ' αυτόν τον τρόπο η υποχρέωση των Ελλήνων να συνεισφέρουν στα δημόσια βάρη (άρθρ. 4 παρ. 5) δεν επιτρέπει καταρχήν διακρίσεις και εξαιρέσεις. Συγχρόνως όμως η υποχρέωση αυτή καθορίζεται «αναλόγως των δυνάμεων τους», ώστε οι οικονομικώς ισχυρότεροι να συνεισφέρουν αναλογικά περισσότερο από τους οικονομικώς ασθενέστερους.

Περαιτέρω έγινε ήδη λόγος για τις ευμενείς παρεκκλίσεις βάσει κριτηρίων διαφοροποιήσεων, που επιτάσσονται από το Σύνταγμα, προπάντων στο άρθρο 21. Κατ' αυτό τον τρόπο π.χ. λόγω της προστασίας του κράτους την οποία εγγυάται το Σύνταγμα στην οικογένεια και το γάμο, είναι συνταγματικό το οικογενειακό επίδομα⁵⁰.

Επιπλέον ικανά να δικαιολογήσουν διαφορετική μεταχείριση είναι και κριτήρια αξιολογικά. Έτσι κρίθηκε ότι συνάδει προς την αρχή της ισότητας π.χ. η υπέρ των πτυχιούχων ανώτατων σχολών διαφοροποίηση στο ύψος της χορηγούμενης σύνταξης ή στην κατάταξη των υπαλλήλων σε μισθολογικά

⁴⁸ Ιδιαίτερη πρακτική σημασία εμφανίζεται να έχει εν προκειμένω η θεσμική εφαρμογή των αμυντικών δικαιωμάτων βλ. σχετικά ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 78 επ.

⁴⁹ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1057-1058.

⁵⁰ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1058-1059.

κλιμάκια ή η παράταση για ορισμένο χρόνο της παραμονής εκτός του στρατεύματος επιστημόνων που διαπρέπουν στο εξωτερικό⁵¹.

Η διάταξη του άρθρου 4 παρ. 1 ανήκει στις διατάξεις που δεν μπορούν να αναθεωρηθούν (110 παρ. 1) ούτε να ανασταλούν (48 παρ. 1).

Γ. ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

Εκτός από αυτή τη γενική αρχή ισότητας, άλλες διατάξεις του Συντάγματος κατοχυρώνουν ειδικές πλευρές της αρχής της ισότητας, όπως την ισότητα των φύλων⁵², την ισότητα προσβάσεως στις δημόσιες λειτουργίες⁵³, την ισότητα της συνεισφοράς στα δημόσια βάρη «αναλόγως των δυνάμεών τους» (φορολογική ισότητα/φορολογική δικαιοσύνη)⁵⁴, την ισότητα συμβολής στην άμυνα της πατρίδας (στρατολογική ισότητα)⁵⁵, την κοινωνική ισότητα (τίτλοι ευγενείας ή διακρίσεως, ούτε απονέμονται, ούτε αναγνωρίζονται σε Έλληνες πολίτες)⁵⁶, ισότητα αμοιβής για εργασία ίσης αξίας⁵⁷. Κατά την άποψη που έχει υποστηριχθεί⁵⁸ οι ειδικές αυτές διακηρύξεις της αρχής της ισότητας προηγούνται στην εφαρμογή από τη γενική αρχή της ισότητας και μάλιστα κατά τρόπο αποκλειστικό, καθώς αντίθετη προσέγγιση, δηλ. σύγχρονη παραπομπή τόσο στη γενική όσο και στην ειδική διάταξη, δεν θα ήταν μόνο θεωρητικά αδόκιμη, αλλά θα μπορούσε να οδηγήσει και σε ερμηνευτική σύγχυση, κυρίως στις περιπτώσεις που φορείς του δικαιώματος της ειδικής μορφής ισότητας είναι όλοι οι άνθρωποι και όχι μόνο οι Έλληνες πολίτες (όπως αναπτύχθηκε σχετικά με τη γενική αρχή ισότητας).

1. ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

Κατά την διάταξη του άρθρου 4 παρ. 2, «οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις». Η διάταξη καθιερώνει την αρχή της

⁵¹ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 129 με παραπομπές σε συναφή νομολογία.

⁵² άρθρ. 4 παρ. 2 Συντ.

⁵³ άρθρ. 4 παρ. 4 Συντ.

⁵⁴ άρθρ. 4 παρ. 5 Συντ.

⁵⁵ άρθρ. 4 παρ. 6 Συντ.

⁵⁶ άρθρ. 4 παρ. 7 Συντ.

⁵⁷ άρθρ. 22 παρ. 1 υποπαρ. 2 Συντ.

⁵⁸ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄, 1991, σελ. 1032-1033.

ισότητας των φύλων. Η αρχή της ισότητας αφορούσε αρχικά μόνο τον ανδρικό πληθυσμό⁵⁹. Η επέκτασή της και στις γυναίκες είναι αποτέλεσμα της σύγχρονης ιστορικής εξέλιξης. Στη χώρα μας την ισότητα των φύλων διακήρυξε πρώτο το Σύνταγμα του 1927. Το Σύνταγμα του 1952 όμως δεν περιείχε σχετική διάταξη, αν και γινόταν δεκτό ότι τα ατομικά δικαιώματα απολαμβάνουν και οι γυναίκες, αφού δεν διέκρινε το Σύνταγμα, ο δε νομοθέτης δεν μπορούσε να εισαγάγει εξαιρέσεις εις βάρος τους⁶⁰.

Το Συνταγματικό καθεστώς έγινε σαφές με την ρητή διάταξη του άρθρου 4 παρ. 2 του ισχύοντος Συντάγματος. Ο συντακτικός νομοθέτης έδωσε με μεταβατική διάταξη τον απαραίτητο χρόνο στον κοινό νομοθέτη προκειμένου να προσαρμοστεί η κοινή νομοθεσία στην αρχή της ισότητας⁶¹. Ήδη μετά την πάροδο της προθεσμίας, διατάξεις που δεν προσαρμόστηκαν στην νέα συνταγματική διάταξη, είναι αντισυνταγματικές. Σύμφωνα με την αρχική διατύπωση του άρθρου 116 παρ. 2 Συντ. αποκλίσεις από την αρχή της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών επιτρέπονταν μόνο για «σοβαρούς λόγους», στις περιπτώσεις που όριζε ειδικά ο νόμος. Ο όρος «σοβαροί λόγοι» (‘αποχρώντες λόγοι’ στο αρχικό κείμενο πριν από την απόδοσή του στη δημοτική) παρέπεμπε στις φυσικές ιδιαιτερότητες των δύο φύλων, τις οποίες δεν μπορεί να αγνοήσει η νομική αρχή της ισότητας⁶².

Στην πράξη η νομολογία, έπειτα από μακρά περίοδο δισταγμών, προσανατολίστηκε σε μια περιοριστική ερμηνεία της εξαιρετικής αυτής διάταξης δεχόμενη π.χ. ότι οι ποσοτικοί περιορισμοί με τη μορφή ποσοστώσεων (10%) στην είσοδο των γυναικών στην αστυνομία δεν

⁵⁹ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 120, βλ. και Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄, 1991, σελ. 1064, όπου αναφέρεται ότι η ισότητα που διακήρυξε η γαλλική επανάσταση δεν αφορούσε τις γυναίκες.

⁶⁰ Ο νομοθέτης διατηρούσε όμως υπό το Σύνταγμα του 1952 πληθώρα διατάξεων που διέκριναν εις βάρος των γυναικών, η δε θεωρία δεν τις θεωρούσε αντισυνταγματικές και ανίσχυρες, αλλά απλώς τόνιζε ότι «θα όφειλεν ο νομοθέτης να τας καταργήση ως αποτελούσας αδικαιολογήτους και αυθαιρέτους παρεκκλίσεις από της ισότητος του νόμου, κατά το άρθρο 3 παρ. 1 Συντ.» βλ. σχετικά Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄, 1991, σελ. 1064.

⁶¹ άρθρ. 116 παρ. 1 και 3 Συντ. σύμφωνα με τις οποίες: διατάξεις υφιστάμενες που είναι αντίθετες προς το άρθρ. 4 παρ. 2, εξακολουθούν να ισχύουν, ώσπου να καταργηθούν με νόμο, το αργότερο ως την 31 Δεκεμβρίου 1982: κανονιστικές υπουργικές αποφάσεις, καθώς και διατάξεις συλλογικών συμβάσεων ή διαιτητικών αποφάσεων για τη ρύθμιση αμοιβής εργασίας που είναι αντίθετες προς τις διατάξεις του άρθρου 22 παρ. 1, εξακολουθούν να ισχύουν ως την αντικατάστασή τους, που συντελείται το αργότερο μέσα σε τρία χρόνια

⁶² ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 121.

συναρτώνται με την ύπαρξη τέτοιων «αποχρώντων» λόγων, ούτε στηρίζονται σε πρόσφορα κριτήρια που να δικαιολογούν διακρίσεις σε βάρος των γυναικών⁶³.

Ήδη με τη συνταγματική αναθεώρηση του έτους 2001, τροποποιήθηκε η διάταξη του άρθρου 116 παρ. 2 Συντ. και ορίζεται πλέον ότι «δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το Κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών». Έτσι μετά την αναθεώρηση, η ισότητα των δύο φύλων αποκτά έναν περισσότερο τυπικό – αριθμητικό χαρακτήρα απ' ό,τι συνέβαινε πριν και αποκλίσεις μπορούν πλέον να δικαιολογηθούν μόνο αν θεωρηθούν ως «θετικά μέτρα» για την καταπολέμηση υφιστάμενων στην πράξη ανισοτήτων. Εξάλλου αν και η υλοποίηση της υποχρέωσης του κράτους να μεριμνά για την άρση των υφιστάμενων ανισοτήτων δεν είναι πρακτικά εύκολο να μετουσιωθεί σε αγωγίμες αξιώσεις σε περίπτωση νομοθετικής αδράνειας, πάντως το νέο εδ. β' της παρ. 2 του άρθρου 116 Συντ. θεμελιώνει ένα «κεκτημένο»: Εάν ο κοινός νομοθέτης θεσπίσει «θετικά μέτρα» δεν μπορεί μεταγενέστερα να επανέλθει και να τα καταργήσει αυθαίρετα⁶⁴.

Όπως καθίσταται προφανές από τα ανωτέρω, ενώ εκ πρώτης όψεως θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η κατοχύρωση της ισότητας των δύο φύλων αποτελεί απλή επανάληψη της γενικής αρχής του άρθρου 4 παρ. 1 Συντ. οφειλόμενη σε ιστορικούς λόγους, ωστόσο προσεκτικότερη εξέταση του θέματος δείχνει ότι με τα άρθρα 4 παρ. 2 και 116 παρ. 1 και Συντ. καθιερώνεται μια μορφή ισότητας ποιοτικά διαφορετική από τη γενική αρχή της ισότητας.

⁶³ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 135, με παραπομπή σε συναφή αλλά και αντίθετη νομολογία, βλ. ενδεικτικά και ΣτΕ 200/1991 κατά την οποία διατάξεις με τις οποίες η χήρα ασφαλισμένου τίθεται σε πλεονεκτικότερη θέση ως προς την επιστροφή εισφορών έναντι του χήρου ασφαλισμένου είναι αντισυνταγματικές· το άρθρ. 4 παρ. 2 Συντ. απαγορεύει τη δημιουργία άνισων καταστάσεων και διαφοροποιήσεων των πολιτών με βάση το φύλο και επιβάλλει παροχή ίσων δικαιωμάτων και στα δύο φύλα. Αποκλίσεις είναι θεμιτές μόνο όταν προβλέπονται συγκεκριμένα από ειδική διάταξη νόμου και δικαιολογούνται από αποχρώντες λόγους που αναφέρονται είτε στην ανάγκη μεγαλύτερης προστασίας της γυναίκας και μάλιστα σε θέματα μητρότητας, γάμου και οικογένειας, είτε σε βιολογικές διαφορές που επιβάλουν λήψη ιδιαίτερων μέτρων ή διαφορετική μεταχείριση ενόψει πάντοτε του αντικειμένου της υπό ρύθμιση σχέσεως και εντός των ακραίων ορίων πέραν των οποίων η ρύθμιση αντίκειται στο κοινό περί δικαίου αίσθημα.

⁶⁴ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 136.

Η ποιοτική αυτή διαφορά εκδηλώνεται σε δύο κατευθύνσεις: Πρώτον ως προς τις έννομες συνέπειές τους, αφού το άρθρο 4 παρ. 2 δεν προβλέπει απλώς ισότητα «ενώπιον του νόμου», αλλά ισότητα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Θεσπίζεται λοιπόν ρητά συνταγματική επιταγή, απευθυνόμενη και προς τη δικαστική εξουσία. Δεν υποχρεώνει δηλ. απλώς το νομοθέτη σε ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών, αλλά δημιουργεί το δικαίωμα τόσο για τους Έλληνες όσο και για τις Ελληνίδες, να αξιώσουν δικαστικά την επέκταση των ευνοϊκών διατάξεων που ισχύουν μόνο για το άλλο φύλλο.

Δεύτερον η ποιοτική διαφορά της ισότητας των φύλων έναντι της γενικής αρχής της ισότητας αφορά και το περιεχόμενό τους. Γινόταν έτσι πάγια δεκτό από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, με βάση το αρχικό κείμενο του Συντάγματος του 1975, ότι η ισότητα των φύλων έχει διπλή σημασία, αρνητική και θετική. Αρνητικά απαγορεύει τη δημιουργία άνισων καταστάσεων και τη διαφοροποίηση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των πολιτών, τόσο μεταξύ τους όσο και έναντι της πολιτείας, με βάση τη διαφορά φύλου. Και θετικά επιβάλλει την παροχή ίσων δυνατοτήτων και στα δύο φύλα για την ανάπτυξη της προσωπικότητας και την ελεύθερη ατομική κίνηση ή δράση ή γενικά τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή⁶⁵.

α. ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ

Φορείς των δικαιωμάτων που απορρέουν από το άρθρο 4 παρ. 2 Συντ. είναι προφανώς μόνο ημεδαποί (άνδρες και γυναίκες), φυσικά πρόσωπα⁶⁶. Όμως το άρθρο 3 ΔΣΑΠΔ υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα κράτη να διασφαλίσουν την ισότητα ανδρών και γυναικών, χωρίς διάκριση εθνικότητας, ως προς τα προβλεπόμενα στο Σύμφωνο δικαιώματα και άρα απαγορεύει στο πλαίσιο αυτό τις διακρίσεις με βάση το φύλο και για τους αλλοδαπούς⁶⁷.

Η αρχή της ισότητας των φύλων ισχύει όχι μόνο έναντι της κρατικής εξουσίας, αλλά και έναντι ιδιωτών⁶⁸.

⁶⁵ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 134-135.

⁶⁶ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 139, καθώς και Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1069.

⁶⁷ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 139

⁶⁸ Εφαρμογή έχουν εν προκειμένω τα όσα υποστηρίζονται σχετικά με την τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων βλ. ενδεικτικά Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Α', 1991, σελ. 91 επ. Πάντως στην περίπτωση των ειδικών μορφών ισότητας σε αντίθεση με τη γενική αρχή ισότητας φαίνεται να γίνεται δεκτή με λιγότερες αντιρρήσεις η εφαρμογή

β. ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Η αρχή της ισότητας των δύο φύλων καθιερώνεται και στο πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο και ειδικότερα στο άρθρο 141 (πρώην 119) ΣυνθΕΕ⁶⁹. Η αρχή αυτή δεσμεύει τα κράτη μέλη όχι μόνο όταν πρόκειται για έννομες σχέσεις που εμπíπτουν στο πεδίο αρμοδιότητας της Κοινότητας, αλλά γενικά υποχρεώνοντάς τα να εξασφαλίζουν ισότητα αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών για όμοια ή ισάξια εργασία. Πλούσια είναι και η σχετική νομολογία του ΔΕΚ^{70 71}.

2. ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

Το άρθρο 4 παρ. 4 Συντ. απαγορεύει την ανάθεση δημόσιας λειτουργίας σε όσους δεν είναι Έλληνες πολίτες, εκτός από τις εξαιρέσεις που εισάγονται με ειδικούς νόμους⁷². Η έννοια του «ειδικού» νόμου είναι εδώ ότι οι σχετικές διατάξεις πρέπει να αναφέρονται σε συγκεκριμένες δημόσιες θέσεις, δηλ. δεν μπορούν να καθιερωθούν γενικές και ευρείες εξαιρέσεις, χωρίς

των ατομικών δικαιωμάτων και στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών βλ. ενδεικτικά ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 139 σε συνδυασμό με σελ. 127 του ίδιου. Πάντως πιο κοντά στη σύγχρονη πραγματικότητα βρίσκεται η άποψη κατά την οποία «στη σύγχρονη έννομη τάξη δεν υπάρχει πρόβλημα τριτενέργειας· η αμυντική διαπροσωπική ενέργεια (των συνταγματικών δικαιωμάτων) εφαρμόζεται αναγκαία σε όλες τις έννομες σχέσεις» βλ. αναλυτικά ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 34 επ. καθώς και ανωτέρω κατά την άποψη του ίδιου για την εφαρμογή και της γενικής αρχής της ισότητας στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών υποσ. 46.

⁶⁹ σύμφωνα με τις παρ. 3 και 4 του άρθρου αυτού: «Το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 251 και μετά από διαβούλευση με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, θεσπίζει μέτρα με τα οποία εξασφαλίζεται η εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένης της αρχής της ισότητας αμοιβής για όμοια εργασία ή για εργασία της αυτής αξίας. Προκειμένου να εξασφαλιστεί εμπράκτως η πλήρης ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών στην εργασία, η αρχή της ίσης μεταχείρισης δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να διατηρήσουν ή να θεσπίσουν μέτρα που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα, τα οποία διευκολύνουν το λιγότερο εκπροσωπούμενο φύλο να συνεχίσει μια επαγγελματική δραστηριότητα ή προλαμβάνουν ή αντισταθμίζουν τα μειονεκτήματα στην επαγγελματική σταδιοδρομία». Μεταξύ των μέτρων τα οποία έχουν ήδη ληφθεί συγκαταλέγεται η οδήγία 76/207/ΕΟΚ της 9.12.1976 βλ. σχετικά ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 140.

⁷⁰ Βλ. ενδεικτικά C-409/1995 Marschall καθώς και ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 139

⁷¹ για την αρχή ίσης μεταχείρισης και την πρόσβαση στις ένοπλες δυνάμεις ανδρών και γυναικών βλ. C-186/2001 απόφαση της 11^{ης} Μαρτίου 2003.

⁷² Η ίδια ή παρόμοια διάταξη περιλαμβάνεται σε όλα τα ελληνικά συντάγματα, αν και η δυνατότητα εισαγωγής εξαιρέσεων εισήχθη για πρώτη φορά με την αναθεώρηση του 1911 βλ. σχετικά Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1083

πάντως να απαιτείται ειδική αναφορά προσώπων και χωρίς να αποκλείεται η νομοθετική εξουσιοδότηση⁷³.

Αντίθετα στενά πρέπει να ερμηνευθεί ο όρος «δημόσια λειτουργία»⁷⁴. Δεν αποτελεί «δημόσια λειτουργία» κάθε δημοσιοϋπαλληλική θέση, αλλά μόνο όσες θέσεις συνεπάγονται συμμετοχή στην άσκηση δημόσιας εξουσίας, όπως συμβαίνει κατεξοχήν με τους φορείς των τριών λειτουργιών του άρθρου 26 Συντ⁷⁵.

α. ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Η στενή αυτή ερμηνεία του άρθρου 4 παρ. 4 Συντ., το οποίο μάλιστα ανήκει σύμφωνα με το άρθρο 110 παρ. 1 Συντ. στον σκληρό πυρήνα των συνταγματικών διατάξεων που δεν μπορούν να αναθεωρηθούν, είναι ενδεδειγμένη και ενόψει του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου. Είναι βέβαια γεγονός ότι η παρ. 4 του άρθρου 39 ΣυνθΕΕ εξαιρεί την απασχόληση στη δημόσια διοίκηση από την εφαρμογή των διατάξεων των παρ. 1 έως 3 του ίδιου άρθρου για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Ωστόσο η νομολογία του ΔΕΚ δέχεται ότι η διάταξη αυτή αφορά τις θέσεις εργασίας που συνεπάγονται άμεση ή έμμεση συμμετοχή στην άσκηση της δημόσιας εξουσίας και στα καθήκοντα τα οποία έχουν ως αντικείμενο τη διασφάλιση των γενικών συμφερόντων του κράτους ή των άλλων δημόσιων οργανισμών. Αυτές οι θέσεις προϋποθέτουν την ύπαρξη ειδικής σχέσης αλληλεγγύης των κατόχων τους προς το κράτος καθώς και την αμοιβαιότητα των δικαιωμάτων και καθηκόντων που αποτελούν το θεμέλιο του δεσμού της ιθαγένειας⁷⁶.

⁷³ Η νομολογία του ΣτΕ ωστόσο ερμηνεύει διασταλτικά την έννοια του «ειδικού», αφού δέχεται ως τέτοιους και νόμους οι οποίοι παρέχουν την ευχέρεια διορισμού σε οποιαδήποτε δημόσια θέση ή θέση νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου ολόκληρης κατηγορίας προσώπων στερούμενων της ελληνικής υπηκοότητας βλ. σχετικά ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 157

⁷⁴ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 158. Έτσι δεν αποτελεί π.χ. δημόσια λειτουργία κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ. 4 Συντ. η άσκηση δικηγορίας έστω και αν ο Κώδικας Δικηγόρων χαρακτηρίζει τον δικηγόρο «άμισθο δημόσιο λειτουργό».

⁷⁵ Βλ. αναλυτικά ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 158, καθώς και Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1084.

⁷⁶ Βλ. αναλυτικά ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 158-159

β. ΙΣΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

Υποστηρίζεται στη θεωρία⁷⁷ ότι η σημασία της διατάξεως αυτής είναι διπλή: πέραν της αρχής της αποκλειστικής προσβάσεως των Ελλήνων στις δημόσιες λειτουργίες, για την οποία έγινε λόγος ανωτέρω, καθιερώνεται και μια ειδική πλευρά της αρχής της ισότητας, η αρχή της ίσης προσβάσεως των Ελλήνων στις δημόσιες λειτουργίες. Κατά την ίδια θέση πρόκειται για πολιτικό δικαίωμα, συναφές με την ιδιότητα του πολίτη. Κανείς Έλληνας πολίτης ανεξάρτητα από τον τρόπο που απέκτησε και τον χρόνο που κατέχει την ελληνική ιθαγένεια, δεν εξαιρείται εκ των προτέρων από καμιά δημόσια λειτουργία.

Η ίση πρόσβαση⁷⁸ στις δημόσιες λειτουργίες επιβάλλει την κατάληψή τους (μέσω εκλογής, διορισμού, προαγωγής κ.λ.π.) κατά την αρχή της αξιοκρατίας. Η πρόσβαση στις δημόσιες λειτουργίες μπορεί και πρέπει να εξαρτηθεί από τη συνδρομή «υποκειμενικών προϋποθέσεων», προσόντων δηλ. που αναφέρονται στις προσωπικές ικανότητες (γνώσεις, επιδεξιότητες, εμπειρία) και αρετές (εργατικότητα κ.α.) του υποψηφίου. Η συνδρομή των προϋποθέσεων αυτών διαπιστώνεται κατά κανόνα με την διεξαγωγή διαγωνισμού. Από τις «αντικειμενικές προϋποθέσεις» μόνο το κατώτατο ή ανώτατο όριο ηλικίας ή η σωματική ή πνευματική υγεία (ικανότητα προς δικαιοπραξία) καθώς και κανόνες ασυμβίβαστου ή μη εκλόγιμου, που σχετίζονται με την ικανοποιητική άσκηση της δημόσιας λειτουργίας αποτελούν θεμιτές προϋποθέσεις, παρά το γεγονός ότι η συνδρομή τους δεν εξαρτάται από την θέληση και προσπάθεια του υποψηφίου.

Ωστόσο υποστηρίζεται και η άποψη⁷⁹ ότι η εν λόγω συνταγματική διάταξη καθεαυτή δεν αναφέρει τίποτε περί ισότητας και δεν είναι βέβαιο ότι

⁷⁷ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1083 σε συνδυασμό με σελ. 1087 επ.

⁷⁸ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1088-1089 καθώς και ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 161 «Η ίση πρόσβαση στις δημόσιες θέσεις συνεπάγεται ότι ο νομοθέτης, όταν θεσπίζει προσόντα και προϋποθέσεις για την κατάληψή τους, δεν επιτρέπεται να προβαίνει σε διακρίσεις με βάση τον τρόπο απόκτησης της ιθαγένειας, το φύλο, το θρήσκευμα, τις πολιτικές ή ιδεολογικές πεποιθήσεις ή άλλα κριτήρια άσχετα προς την ικανότητα του υποψηφίου· ακόμα και ακραίες πολιτικές πεποιθήσεις, οι οποίες είναι δυνατόν να εκληφθούν ότι αποσκοπούν στην κατάλυση του Συντάγματος, δεν μπορούν να θεμελιώσουν τον αποκλεισμό από καμιά δημόσια θέση. Αντίθετα Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1088 εφόσον πρόκειται για κρίσιμων για την ασφάλεια του κράτους θέσεων, αφού καθιστούν τουλάχιστον αμφίβολη την ικανοποιητική άσκηση της συγκεκριμένης δημόσιας λειτουργίας.

⁷⁹ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 160-161.

θα μπορούσε από μόνη της να στηρίξει παρόμοιο συμπέρασμα. Η ίση πρόσβαση στις δημόσιες θέσεις γενικά, και όχι μόνο στις με τη στενή έννοια του άρθρου 4 παρ. 4 Συντ. «δημόσιες λειτουργίες» απορρέει από την αρχή της σταδιοδρομίας του καθενός κατά το λόγο της προσωπικής τους αξίας. Η τελευταία βρίσκει έρεισμα στα άρθρα 4 παρ. 1 και 5 παρ. 1 Συντ. και έμμεσα στην ίδια τη δημοκρατική αρχή και άρα το πεδίο εφαρμογής της υπερβαίνει τα στενά όρια των κατά το άρθρο 4 παρ. 4 Συντ. δημόσιων λειτουργιών και εκτείνεται σε ολόκληρο το δημόσιο τομέα.

Σε ότι αφορά τη διαδικασία πλήρωσης κενών θέσεων τόσο στο δημόσιο όσο και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, εγγυήσεις για τη διασφάλιση της ίσης πρόσβασης σ' αυτές έχουν καθιερωθεί με τις νέες παραγράφους 7 και 8 του άρθρου 103 Συντ., όπως αυτές ισχύουν μετά την αναθεώρηση του 2001. Ειδικότερα η παρ. 7 θεσμοθετεί το διαγωνισμό και την επιλογή με προκαθορισμένα και αντικειμενικά κριτήρια («μόρια») ως μοναδικούς τρόπους πρόσληψης, ενώ παράλληλα κατοχυρώνει τον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής (τέτοια αρχή αποτελεί το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού). Οι προβλεπόμενοι στην παρ. 7 τρόποι πρόσληψης θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι ισχύουν αναλογικά και για την πρόσληψη προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου, σύμφωνα με την παρ. 8⁸⁰.

3. ΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΣΤΡΑΤΕΥΣΗ

Στην ισότητα υποχρεώσεων αναφέρεται η σχετική με τη στράτευση συνταγματική ρύθμιση⁸¹. Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 6 του Συντ. «Κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην άμυνα της Πατρίδας, σύμφωνα με τους ορισμούς των νόμων. Η στρατιωτική υποχρέωση αποτελεί εκπλήρωση του «χρέους εθνικής αλληλεγγύης», την

⁸⁰ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 162.

⁸¹ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 121, βλ. και ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 148, που παραπέμπει σε άποψη σύμφωνα με την οποία θα μπορούσε να γίνει λόγος για «λειτουργικό» (εφόσον η άσκησή του είναι υποχρεωτική) «δικαίωμα», αφού η εκπλήρωσή των στρατιωτικών υποχρεώσεων αποτελεί προϋπόθεση διορισμού στο δημόσιο και αντίστροφα η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων συνεπιφέρει για τον καταδικασθέντα στέρηση κάθε βαθμού στον στρατό.

οποία το κράτος μπορεί κατά το άρθρο 25 Συντ. να αξιώνει από όλους τους πολίτες⁸².

Με βάση τη συνταγματική ρύθμιση του άρθρου 4 παρ. 6 είχε δημιουργηθεί το ερμηνευτικό ζήτημα κατά πόσο το ελληνικό Σύνταγμα επιτρέπει ή αντιθέτως απαγορεύει τη λεγόμενη «εναλλακτική θητεία» για όσους αρνούνται να εκπληρώσουν την στρατιωτική θητεία για λόγους συνείδησης («αντιρρησίες συνείδησης»). Τελικώς το ζήτημα επιλύθηκε με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 και ειδικότερα με την προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης στο άρθρο 4 Συντ., σύμφωνα με την οποία η αρχή της ισότητας στην στράτευση δεν αποκλείει να προβλέπεται με νόμο η υποχρεωτική προσφορά άλλων υπηρεσιών, εντός ή εκτός των ενόπλων δυνάμεων (εναλλακτική θητεία), από όσους έχουν τεκμηριωμένη αντίρρηση συνείδησης για την εκτέλεση ένοπλης ή γενικά στρατιωτικής υπηρεσίας. Είναι σαφές ότι η ερμηνευτική αυτή δήλωση δεν καθιερώνει ατομικό δικαίωμα υπέρ των αντιρρησιών συνείδησης, αλλά απλώς ευχέρεια του νομοθέτη να θεσπίσει την εναλλακτική θητεία, όπως συμβαίνει σήμερα με τις διατάξεις του ν. 2510/1997⁸³.

Ενόψει της «κατηγορηματικής διατυπώσεως» της παρ. 6, η ισότητα στη στρατολογική υποχρέωση έχει περισσότερο αριθμητική – τυπική έννοια από τη γενική αρχή της παρ. 1 που αντίθετα καθιερώνει την ισότητα στην ουσιαστική – αναλογική μορφή της. Συνεπώς παρεκκλίσεις δικαιολογούνται όχι με βάση ένα ρευστό και αόριστο «δημόσιο συμφέρον», αλλά αποκλειστικά όταν βρίσκουν έρεισμα σε άλλη συνταγματική διάταξη⁸⁴. Δεν επιτρέπονται χαριστικές απαλλαγές από την στρατιωτική υποχρέωση και μάλιστα την εκπλήρωση της στρατιωτικής θητείας, που είναι υποχρεωτική για όλους και

⁸² Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1104.

⁸³ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004, σελ. 121-122, βλ. και ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 152-153, κατά τον οποίο η άοπλη θητεία δεν θέτει καταρχήν ζήτημα (αντι)συνταγματικότητας, αφού ο αντιρρησίας εξακολουθεί να είναι λειτουργικά ενταγμένος στις ένοπλες δυνάμεις και κατά τούτο συμβάλλει, έστω και με βοηθητικής υφής υπηρεσίες στην άμυνα της χώρας, όσο δε για την εναλλακτική πολιτική κοινωνική υπηρεσία, αυτή βρίσκει έρεισμα στην ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 4 Συντ., για την οποία έγινε ήδη λόγος.

⁸⁴ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 150.

πρέπει να γίνεται προσωπικά. Απαλλαγές που δεν είναι «χαριστικές», αλλά στηρίζονται σε αντικειμενικά κριτήρια δεν αντίκεινται στο Σύνταγμα⁸⁵.

Επειδή πάντως στρατιωτική υποχρέωση υπέχουν μόνο όσοι μπορούν να φέρουν όπλα και τη συνδρομή της προϋποθέσεως αυτής κρίνει γενικά ο νομοθέτης, μπορεί ο νόμος να εξαιρέσει ορισμένες ομάδες πολιτών από τη στρατιωτική θητεία⁸⁶. Επίσης ο νόμος για να διασφαλίσει την ακώλυτη λειτουργία των θρησκειών, απαλλάσσει από την υποχρέωση στρατεύσεως όλους τους στρατευσίμους που είναι θρησκευτικοί λειτουργοί, μοναχοί ή δόκιμοι μοναχοί γνωστής θρησκείας⁸⁷.

α. ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΗΣ

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αναφορά του άρθρου 4 παρ. 6 Συντ. σε «κάθε Έλληνα» ορθό είναι να θεωρηθεί, για την ταυτότητα του νομικού λόγου, ότι καταλαμβάνει και τις γυναίκες, όπως και σε οποιοδήποτε άλλο δικαίωμα μνημονεύονται ως φορείς οι «Έλληνες». Εξάλλου η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι καταρχήν οι γυναίκες «μπορούν να φέρουν όπλα» και συνεπώς η κατ' ουσία πλήρης απαλλαγή τους από οποιαδήποτε στρατολογική υποχρέωση σε καιρό ειρήνης δεν φαίνεται να συμβιβάζεται με το νόημα της συνταγματικής επιταγής για στρατολογική ισότητα⁸⁸.

4. ΤΙΤΛΟΙ ΕΥΓΕΝΕΙΑΣ ή ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει επίσης συγκεκριμένη περίπτωση κοινωνικής ισότητας. Κατά το άρθρο 4 παρ. 7 τίτλοι ευγενείας ή διάκρισης ούτε απονέμονται ούτε αναγνωρίζονται σε Έλληνες πολίτες. Αντίθετα προς ότι ισχύει στα δίκαια άλλων κρατών, κατά το ελληνικό δίκαιο δεν είναι δυνατή η

⁸⁵ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1107.

⁸⁶ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1107-1108, κατά τον οποίο αυτή είναι η περίπτωση των γυναικών και γι' αυτό δεν αντίκειται κατ' αρχήν στην ισότητα των φύλων η απαλλαγή τους από τη στρατιωτική θητεία.

⁸⁷ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β', 1991, σελ. 1108, καθώς και για την απαλλαγή των μουσουλμάνων ιερουργών από την εκπλήρωση των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων βλ. σχετικά Σ. ΜΗΝΑΪΔΗ, Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ, δημοσίευση στο διαδίκτυο.

⁸⁸ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002, σελ. 153, βλ. όμως και αντίθετη άποψη ανωτέρω υποσ. 77.

απονομή ή αναγνώριση τίτλων ευγενείας ή διακρίσεων, ούτε με πράξη της διοίκησης, αλλά ούτε και με νόμο⁸⁹.

Τη διάταξη αυτή θεωρεί ο συντακτικός νομοθέτης τόσο θεμελιώδη, ώστε να απαγορεύει την αναθεώρησή της και να μην την περιλαμβάνει στις δυνάμενες να ανασταλούν κατά το άρθρο 48 παρ. 1 Συντ. Ωστόσο στις μέρες μας δεν είναι προφανής μια τέτοια πρωταρχική σημασία της διατάξεως αυτής⁹⁰.

Το ελληνικό Σύνταγμα δεν μπορεί φυσικά να απαγορεύσει σε ξένες κρατικές αρχές να απονέμουν τίτλους σε Έλληνες πολίτες. Το άρθρο 413 ΠΚ τιμωρεί όμως τον ημεδαπό που δέχεται από ξένη δύναμη μισθό, σύνταξη, τίτλο, παράσημο ή άλλο διακριτικό σημείο χωρίς ρητή άδεια της κυβέρνησης⁹¹.

⁸⁹ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙ), 2004, σελ. 120.

⁹⁰ Βλ. αναλυτικά Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄, 1991, σελ. 1109-1110

⁹¹ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄, 1991, σελ. 1111.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ~ Θ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ, 1998
- ~ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Λ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΠΙΤΟΜΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, 2001
- ~ Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Α΄, 1991
- ~ Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β΄, 1991
- ~ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ), 2004
- ~ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ Π. ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Ι, 11^η ΕΚΔΟΣΗ, 2002
- ~ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, 2002

ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- ~ Σ. ΜΗΝΑΪΔΗ, Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ